

Vékás Lajos
az MTA rendes tagja

A SZERZŐDÉSI SZABADSÁG ALKOTMÁNYOS KORLÁTAI

Elhangzott 1997. szeptember 24-én

I.

Az 1850 nyarán közzétett, akkor s azóta is sok vitát kiváltott, *Forradalom után* című röpiratában Kemény Zsigmond a következő megállapítást teszi: „A legnagyobb közjogi változások, a legáltalánosabb forradalmak az osztály és szukcesszió kérdéséből támadnak. Hosszabb időt véve mértékül, a magánjog rendezése határozza el, hogy egy állam minő alkotmánnyal bírjon, s hogy az arisztokrácia, demokrácia vagy a szocializmus és a mindent fölösztató elméletek vegyék át a közügyek vezénlyését.”¹

1. A magyar történelem tragikus fordulatai folytán a Kemény által másfél évszázada tárgyalt társadalmi kérdések – igaz, alaposan megváltozott feltételek között – napjainkban újra napirendre kerültek. A társadalmi alapkérdéseknek ez a fatális ismétlődése önmagában is mutatja: hová vetette vissza

---

¹ Kemény Zsigmond: *Forradalom után*. In: Kemény: *Változatok a történelemre*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1982., 228. sk.

körülményeinket a termelő javak szinte teljes államosítása. Mindenekelőtt ismét eldöntésre várt a kérdés: milyen tulajdoni berendezkedésen alapuljon az új társadalom alkotmányos rendje. S máig megoldásra vár az a probléma, hogy milyen alkotmányos garanciák, illetve korlátok övezzék a magántulajdonosi rendet.

Témánk, a szerződési szabadság alkotmányos korlátai az utóbbi problémakör részének tekinthető. A magántulajdonosi rend egyik legfőbb velejárója (mondhatni: attribútuma) a szerződési szabadság, a vagyoni forgalom magánautonómiája. Évszázados ugyanakkor az a vita, hogy – a társadalmi egyensúly fenntartása érdekében – mennyiben és hogyan kell korlátok közé helyezni a magánautonómia szféráját.

Tárgyunknak mélyre nyúló és szerteágazó gazdaság- és társadalomfilozófiai, illetve gazdaság- és társadalompolitikai háttere van. Ennek elemzése már csak azért is csábító volna, mivel Kemény Zsigmond *Jeremy Bentham*ra hivatkozik. Róla pedig tudjuk, hogy minden állami beavatkozásnak és gondoskodásnak heves ellenzője, a szélsőségesen individualista „laissez faire et laissez passer” elv megfogalmazója és egyik fő képviselője volt. Ezeknek a kérdéseknek a taglalásától terjedelmi okokból mégis el kell tekintenünk. Mondanivalónkat így a szorosan vett jogi, közelebről az alkotmányjogi és a magánjogi problematika elemzésére korlátozzuk.

2. Részletesebb történeti elemzés nélkül is megállapíthatjuk, hogy – liberális gazdaságfilozófiai elméletek jelenléte és liberális gazdaságpolitikai törekvések vissza-visszatérő érvényesülése ellenére – az elmúlt száz év a magántulajdonra épülő piacgazdaságokban a szerződési szabadság korlátozását hozta magával. Kevesen vitatják, hogy akár a nemzetgazdasági folyamatok egyensúlyának biztosítása, akár más ösztársadalmi (pl. környezetvédelmi) igények, akár szociális szempontok (pl. az ún. „gyengébb fél” védelmének követelményei) a szerződési szabadság korlátozását tehetik szükségessé. Kartelljogi, versenyjogi korlátok mellett – már régóta – a szorosan vett magánjogi szabályozás sem maradhat mentes a szerződési szabadságot korlátozó tilalomfáktól. Ezt tükrözik a magánjogi (polgári jogi) törvénykönyvek is, amelyek – a múlt század vége óta szaporodó – kógens normákkal keretezik a szerződési szabadság elvét kifejező, alapvetően diszpozitív szabályozást.²

Az igazán új keletű, 20. századi kérdés: vannak-e, s ha igen, hol húzódnak a magántulajdonosok jogügyleteinek, a szerződési szabadságnak *alkotmányos*

2 A német BGB alkotói annyira evidensnek tekintették a szerződési szabadság érvényesülését, hogy az elvet magát nem is vették fel a Kódexbe. A későbbi törvénykönyvekbe már bekerült a szerződő felek autonómiája: svájci ZGB Art. 19., Codice civile Art. 1322., magyar Ptk. 201.§ (1) bek. stb.

határai. Manifesztum-jellege miatt is elsősorban *Ludwig Raiser* nagyszabású tanulmányára kell itt hivatkoznunk; nem feledve, hogy a szociális érzékenység magánjogbeli igénye és követelése legalább Anton Mengerig és Gierkéig vezethető vissza.³ Raiser nézeteinek azóta számos színvonalas követője támadt.⁴ Igaz, az ellentétes oldal: a magánautonómia (és ezzel a piacgazdaság) hívei, mint *Medicus* vagy *Hommelhoff*, sem hallgatnak, s érveik nem kevésbé alaposak, kritikusak és megszívlelendők.⁵

3. Ma már, némi történelmi távlatból szemlélve, megállapíthatjuk, hogy a magánjog évszázados mozdulatlansága e tekintetben is a múlté. Boehmer 1950-ben még többé-kevésbé joggal faraghatta a sokak által sokszor idézett aforizmát: „A közjog elmúlik, a magánjog megmarad.”⁶ Azóta – különösen *magánautonómia és alkotmányos alapjogok* viszonyában – lényeges változások mentek végbe; bár ez a folyamat korántsem tekinthető egyirányúnak, s még kevésbé lezártnak.

Az Amerikai Egyesült Államok bíróságai e tekintetben nagyon visszafogott gyakorlatot folytatnak. Ítéleteik csak esetlegesen foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy bizonyos alapvető alkotmányos jogok megsérthetők-e a magánautonómia körében, azaz alkotmányos alapjogok félretehetőek-e magánjogi szerződéssel.⁷ Az utóbbi évtized gyakorlatából az ún. béranyasággal kapcsolatos ítéleteket hozhatjuk fel erre példaként.⁸ Jellemző a bíróságok hozzáállására *Farnsworth* konklúziója, amely az esetek rövid bemutatását azzal a megállapítással zárja, hogy a tárgyalat ítéletek egyike sem kötelezi el magát: sem azt nem mondják, hogy a béranyaszerződés sérti az alkotmányt, sem azt, hogy az ilyen szerződés alkotmányos védelemben részesül. Az USA Legfelsőbb Bírósága pedig nem foglal állást ebben a tárgyban. Így az egyes tagállamok törvényhozása szabadon dönthet arról, hogy tiltja-e vagy védi-e a béranyaszerződéseket.⁹

3 Raiser: *Grundgesetz und Privatrechtsordnung*. 46. DJT, Bd.II., Teil B, 2. skk., München, 1967; Menger: *Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen*. Tübingen, 1890; von Gierke: *Die soziale Aufgabe des Privatrechts*. Berlin, 1899.

4 Kübler: *Privatrecht und Demokratie – zur Aktualität gesellschaftstheoretischer Vorstellungen in der Jurisprudenz*. In: *Funktionswandel der Privatrechtsinstitutionen*. Festschrift Raiser. Tübingen, 1974, 697. skk. Wiethölter: *Rechtswissenschaft*. Frankfurt/M., 1968. 165. skk.; Roscher: *Vertragsfreiheit als Verfassungsproblem*. Berlin, 1974, 70. skk., Hesse: *Verfassungsrecht und Privatrecht*. Heidelberg, 1988 stb. és különösen Höfling: *Vertragsfreiheit*. Heidelberg, 1991.

5 Medicus: *Der Grundsatz der Verhältnismässigkeit im Privatrecht*. *AcP*, 192 (1992) 35–70.; Hommelhoff: *Zivilrecht unter dem Einfluss europäischer Rechtsangleichung*. *AcP*, 192 (1992) 71–107.

6 Boehmer: *Grundlagen der bürgerlichen Rechtsordnung*. 1. Buch. Tübingen, 1950. IX.

7 Farnsworth: *Freedom of Contract and Constitutional Law* (United States Report). In: Rabello/Sarcevic (ed.): *Freedom of Contract and Constitutional Law*. Jerusalem, 1998. (261–275.) 266. skk.

8 Baby M case: 537 A. 2d 1227, 1249 (N. J. 1988); Johnson v. Calvert case: 851 P. 2d 776 (Cal. 1993); vö. Farnsworth: i. m. 267. skk.

9 Farnsworth: i. m. 267. sk.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ugyanez a tartózkodás jellemzi az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságát a szerződési szabadság védelme tekintetében is. Elvben ugyan az Alkotmány több rendelkezése is eszközül szolgálhat a szerződési szabadság védelmére, ha azt tagállami vagy szövetségi norma megsérténé.¹⁰ A tagállamok szerződési szabadságot sértő törvényhozási aktsaival szemben kifejezett védelmet kínál az ún. „*contract clause*” [Article I. § (1787)]: „No State shall ... pass any ... law impairing the Obligation of Contracts ...” Erre az alkotmányos rendelkezésre támaszkodva a Legfelsőbb Bíróság a 19. század során számtalan alkalommal állta útját a szerződési szabadságot sértő tagállami törvényhozási kísérleteknek.¹¹ A nagy gazdasági világválság körülményei azonban más irányba térítették el az ítélkezési gyakorlatot.¹² S noha 1977 óta a „*contract clause*” alkalmazása ismét bizonyos tért nyert,¹³ a múlt századi „virágkor” nem tért vissza.¹⁴ Hasonló tendencia figyelhető meg más alkotmányos rendelkezéseknek, pl. az ún. „*due process clause*”-nak [Amendment XIV, (1868)] a szerződési szabadság védelmére történő alkalmazása terén is. Előbb a szerződési szabadság elve kapott nagyobb hangsúlyt,¹⁵ de a világválság idején e körben is gyökeres fordulatra került sor.¹⁶

Egyes nyugat-európai alkotmánybíróságok ugyanakkor a változások élére álltak, és alkotmányos alapjog-követelményeket érvényesítenek a magánjog, ezen belül a szerződések világában. Ahol pedig hatásköri szabályaik lehetőséget adnak erre, a sokkal inkább fontolva haladó polgári bíróságok ítélkezési gyakorlatát is átformálják. Illusztrációként a német Szövetségi Alkotmánybíróság három, az elmúlt évtizedben született, nagy vihart kavaró ítéletére hivatkozunk: a kiskorú személy képviselője által történő adósságba verése tárgyában hozott, a kereskedelmi képviselő ügyletkötési kompetenciáját alkotmányosan körülhatároló, továbbá a vagyontalan hozzátartozó kezességvállalásának érvényessége kérdésében kimondott döntésre.¹⁷ Az ezekben a határozatokban kifejezett üzenet egyértelmű: a magánjog normáit és azok alkalmazási gyakorlatát az alkotmányos alapjogok mérlegére kell tenni és korlátai közé kell

10 Farnsworth: uo.

11 L. mindenekelött: Dartmouth College case: 17 U. S. (4 Wheat) 518 (1819).

12 Home Building & Loan Association v. Blaisdell case: 290 U.S. 298 (1934).

13 United States Trust Co. v. New Jersey case: 431 U. S. 1 (1977); Allied Structural Stell Co. v. Spannaus case: 438 U. S. 234 (1978).

14 Farnsworth: i. m. 265.

15 Lochner v. New York case: 198 U. S. 45 (1905).

16 Nebbia v. New York case: 291 U. S. 502 (1934).

17 BVerfGE 72, 155; BVerfGE 81, 242; BVerfGE 89, 214. Az utóbbi német alkotmánybírósági ítéletet és a hozzá kapcsolódó jogirodalmi vitát behatóan elemzi Salgo: Rechtliche Grenzen der Überschuldung bei jungen Erwachsenen. *Justiz*, Nr. 37. – März 1994, 212–217.

helyezni.¹⁸ A német Szövetségi Alkotmánybíróság álláspontja talán a magánjog fejlődésének egy újabb irányát jelzi. Ennek lényege három tételben foglalható össze:

– az alkotmányos alapjogok a magánautonómia világát is korlátok közé szorítják;

– a korlátok nem közvetlenül érvényesülnek, hanem azokat a magánjogi normák tilalomfáinak kell közvetíteniük; és

– e korlátoknak a polgári bíróságok ítélezési gyakorlatában kell garantáltan megjeleníteniük.

Ezeknek a téziseknek az elemzésére a IV. pontban még részletesen kitérünk.

4. A magántulajdoni rendre történő átállás időszakában Kelet-Európában, így Magyarországon is, előbb a szerződési szabadság alkotmányos garanciáinak megerősítése került napirendre. Ez a történeti előzmények ismeretében tökéletesen érthető.

Nálunk a szerződési szabadság kiteljesedésének útjában álló jogszabályok száma – az ilyen irányú alkotmánybírósági panaszokból ítélve – 1990-re már meglehetősen lepadt, ami a gazdasági átalakulás viszonylagos folyamatosságát és a dereguláció eredményességét mutatja. Ismételten alkotmánybírósági eljárás tárgya volt a Polgári Törvénykönyvnek az a rendelkezése, amely szerint jogszabály meghatározhatja a szerződés egyes tartalmi elemeit, és kimondhatja, hogy ezek a szerződésnek akkor is részei, ha a felek eltérően rendelkeznek [Ptk. 226.§ (1) bek.]. Még inkább támadták annak a törvényi lehetőségnek az alkotmányosságát, amely szerint jogszabály – kivételesen – a hatályba lépése előtt megkötött szerződések tartalmát is megváltoztathatja [Ptk. 226. § (2) bek.]. Ezeken túl a kamatos kamat kikötését tiltó szabály [Ptk. 232.§ (1) bek.] alkotmánybírósági megsemmisítése, a kötött helyiséggazdálkodás jogi előírásainak a szerződési szabadságot indokolatlanul korlátozó voltát megállapító döntés, illetve a szerződéskötési kötelezettség elvi lehetőségét biztosító norma [Ptk. 198.§ (2) bek.] és a kötelező felelősségbiztosítás eltérő szabályozására vonatkozó törvényi felhatalmazás alkotmányosságának megállapítása [Ptk 567.§ (3) bek.] érdemel említést.

A társadalmi fejlődésben más szintet képviselő fejlett piacgazdaságok új típusú korlátai, elsősorban a szociális szempontok érvényesítését szolgáló megszorítások problémái eddig nálunk még nem jelentkeztek. Bizonyosra vehetjük ugyanakkor, hogy belátható időn belül ezek a kérdések is felmerülnek, éspedig mind a belső viszonyok kényszerítő ereje, mind pedig – különö-

18 Reuter: *Elterliche Sorge und Verfassungsrecht*, *AcP*, 1992 (1992) [108–152.], 149.; Roscher: i. m. 70. skk.

sen – az Európai Unióhoz történő csatlakozás folyamatában megvalósítandó jogharmonizáció részeként. Ezért mindkét témakört érinteni kívánjuk:

– először a szerződési szabadság korábbi, az úgynevezett szocialista tervezdálkodás korszakából még visszamaradt korlátainak lebontásával és egyidejűleg a magánautonómia alkotmányos garanciáinak kiépítésével foglalkozunk; ezt követően

– az új típusú – szociális fogantatású – alkotmányos korlátok elvi és jogdogmatikai problémáit tárgyaljuk.

II.

1. Ami az alkotmányos garanciák kiépítését illeti, a magyar Alkotmánybíróság már 1990–91-ben fontos tételeket szögezett le. Abból kiindulva, hogy az Alkotmány [Alk. 9.§ (1) bek.] Magyarország gazdaságát piacgazdaságként tételezi, megállapította, hogy „a piacgazdaság lényeges eleme a szerződési szabadság”, azt az Alkotmánybíróság „önálló alkotmányos jognak tekinti”,¹⁹ s hogy „a szerződéses viszonyokban a jogállamiság a szerződési szabadságot jelenti”.²⁰

Későbbi határozatokban ez az álláspont dogmatikailag árnyaltabb alátámasztást kapott. Így a szerződési szabadság alkotmányos háttereként konkrét hivatkozási alappá vált a vállalkozás és a gazdasági verseny szabadsága [Alk. 9.§ (2) bek.].²¹ Az Alkotmánybíróság egyidejűleg úgy foglalt állást, „hogy a szerződési szabadság nem tekinthető alkotmányos alapjognak; következésképpen az alkotmányos alapjogi értékrendben helyet foglaló jogosultságokra vonatkozó sérthetlenségi, érinthetlenségi alkotmányos tétel sem irányadó rá”, s ezért „alkotmányosan még lényegi tartalmát illetően is korlátozható, amennyiben a korlátozás végső eszközének fennállnak alkotmányos indokai”.²²

Az alapvető pillérek így hamar készen álltak: az alkotmányos garantáltság és a korlátok elvi lehetőségének alkotmányossága egyaránt megjelent.

19 13/1990. (VI. 18.) AB hat.; hasonlóképpen 4/1991. (II. 16.) AB hat.; 32/1991. (VI. 6.) AB hat.; 15/1994. (III. 10.) AB hat.; 25/1994. (V. 10.) AB hat.; 39/1994. (VI. 30.) AB hat.; 16/1995. (III. 13.) AB hat.; 66/1995. (XI. 24.) AB hat.; 74/1995. (XII. 15.) AB hat.; 42/1996. (X. 9.) AB hat.

20 64/B/1990. AB hat.

21 43/1991. (VII. 12.) AB hat.; 29/1993. (V. 6.) AB hat.; 61/1993. (XI. 29.) AB hat.; továbbá több későbbi határozat.

22 61/1993. (XI. 29.) AB hat.; tartalmilag ugyanígy már a 32/1991. (VI. 6.) AB hat. és több későbbi határozat is: 15/1994. (III. 10.) AB hat.; 66/1995. (XI. 24.) AB hat. stb. Nem alkotmányos alapjog a szerződési szabadság a német Grundgesetzben sem; védelmét más alapjogokból és szabadságokból (a tulajdon garantálásának, a vállalkozás és az egyesülés szabadságának stb. elveiből) vezetik le.

2. Mivel a szerződési szabadság alapjogi védelemben nem részesül, az Alkotmánybíróság más alkotmányos elvek és tételes szabályok közvetítésével tudja ezt a követelményt védelemben részesíteni: a jogállamiság elve [Alk. 2.§ (1).], az emberi méltósághoz való jog védelme [Alk. 54.§ (1) bek.], illetve a diszkriminatív eljárás tilalma [Alk. 70/A. §] szolgálnak erre eszközként. „A nem alapjogokat érintő korlátozás akkor alkotmányellenes – szögezi le az Alkotmánybíróság –, ha az »önkényes«, azaz »indokolatlan«, vagyis nincs ésszerű oka, mert a norma ilyenkor sérti az emberi méltósághoz való jogot, hiszen ily esetben bizonyosan nem kezelték az érintetteket egyenlő méltóságú személyként, s nem értékelték mindegyikük szempontjait hasonló figyelemmel, körültekintéssel és méltányossággal.”²³

A szerződési szabadság alkotmányos korlátozhatósága körében az Alkotmánybíróság a *rebus sic stantibus clausula* analógiájára határozta meg azokat a feltételeket, amelyek mellett jogszabály megváltoztathatja fennálló szerződések tartalmát. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy magánjogi szerződésekbe történő utólagos normatív beavatkozásra az Alkotmánybíróság szerint sor kerülhet, éspedig akkor, ha a szerződéskötés után megváltozott körülmények miatt valamelyik szerződő fél lényeges és jogos érdeke sérelmet szenvedne, s azt nem egyedi bírói aktussal, hanem – elsősorban a hasonló szerződések tömeges előfordulására tekintettel – jogalkotási aktussal lehet és kell megszüntetni.²⁴

III.

1. A magánautonómia korlátozásának témakörében az elméleti kérdések tárgyalásánál először is meg kell állapítanunk, hogy bár a problémák zöme kétségtelenül a szerződés tartalmi alakításával kapcsolatban merül fel, a *szerződéskötési szabadság* korlátai korántsem elhanyagolható jelentőségűek. S itt most nemcsak a szerződéskötési kötelezettség előírásának mint a szerződési szabadság lényegi korlátjának – utalásszerűen már érintett – alkotmányosságára gondolunk. Legalább ilyen jelentősége van a szerződési partner megválasztásával kapcsolatban nemritkán alkalmazott hátrányos megkülönböztetések jogi szankcionálhatóságának. Különösen lakásbérleti szerződések, illetve munkaszerződések, valamint vállalkozási- és megbízási jogviszonyok létesítésénél kerülhet sor ilyen megkülönböztetésre.

Az Alkotmány [Alk. 66.§, 70/A.§] az alapvető jogok között, a Polgári Törvénykönyv [Ptk. 78.§] a külön nevesített személyiségi jogok között emeli ki a

²³ 66/1995. (XI.24.) AB hat.

²⁴ Részletesen a 32/1991. (VI. 6.) AB határozatban; vö.: a 66/1995. (XI. 24.) AB hat is.

nemre, fajra, színre stb. történő bármilyen diszkriminációval szembeni védelemhez való jogot. A bizonyítási nehézségektől eltekintve is fogas kérdés ugyanakkor, hogy milyen szankcióval illethető az a bérbeadó, munkáltató stb., aki nemre vagy fajra vonatkozó hátrányos megkülönböztetést alkalmazva nem köt szerződést a megfelelő szakmai és emberi alkalmasságot tanúsító munkavállalóval vagy a fizetőképes, szolid lakásbérlővel. A szerződésen kívüli (deliktuális) kártérítési igény érvényesítésének (ideértve adott esetben a nem vagyoni kártérítés lehetőségét is) a Polgári Törvénykönyv szerinti tényálláselemek bizonyítottsága esetén nem lehet akadálya. Szerződéses jogviszony hiányában viszont kontraktuális szankciókra nem kerülhet sor, szerződéskötési kötelezettség – akár megszorító feltételekhez kötött – előírása pedig nyilvánvalóan szóba sem kerülhet.

Említést érdemel ebből a szempontból a BGB-nek a munkaszerződés szabályai közé iktatott megoldása [§ 611a], amely a nemre tekintettel történő hátrányos megkülönböztetés tilalmát a bizonyítási teher megfordításával és külön kártérítési szankció kilátásba helyezésével is érvényesüléshez kívánja segíteni. Eszerint ha vita esetén a munkavállaló a nemre tekintettel történt diszkriminációt valószínűsíti a munkaviszony létesítésének elmaradásával kapcsolatban, a munkáltatót terheli annak bizonyítása, hogy a munkaszerződés megkötésére egyéb nyomós okból nem került sor. Ha pedig a munkavállaló végül is felelőssé tehető a szerződés megkötésének a diszkriminációs tilalom megszegésével történt elmaradásáért, úgy ő a munkavállalóval szemben a negatív érössze megfizetésére köteles.

2. A szerződés *tartalmi szabadságának* korlátozását a jogirodalom gyakran fordított problémaként fogja föl. A kérdést sokszor akként vetik fel, hogy korlátozhatják-e a szerződő felek, s ha igen, mennyiben és miként, magánjogi ügyleteikben az alkotmányban garantált alapvető jogait.

Abból indulhatunk ki, hogy az alapvető alkotmányos jogokat az állam nemcsak saját szerveivel szemben garantálja, és nemcsak állami szervek jogsértése esetére ad hozzájuk jogi védelmet. Az állam alkotmányban vállalt kötelezettsége az is, hogy ezeket a jogokat a polgárok egymás közötti viszonyában is a szükséges mértékben érvényesüléshez segítse. A törvényhozó és a bíró feladata, hogy az alkotmányos alapjogok sérelmével szemben – preventív és reparatív jogi eszközökkel – álljon készenlétben a magánautonómia tartományaiban is.

Ez a problémakör különösen bonyolult jogelvi és dogmatikai kérdéseket vet fel a magánjogi szerződések világában. Itt ugyanis az alkotmányos alapjogok szembekerülhetnek a magántulajdon egyik legevidensebb jogosítványával: a szabad rendelkezés jogával, azaz a szerződési szabadság elvével. Mennyiben és – főként – milyen jogi úton emelnek gátat az alkotmányos alapjogok a magán-

tulajdonosok szabad szerződéskötési jogának? Ezt a problémát illusztrálják például a fentebb említett bérnyaszerződések.

Újdonsága és jelentősége miatt az alábbiakban részletesen foglalkozunk azokkal a jogdogmatikai kérdésekkel, amelyek az alkotmányos alapjogoknak a magánjogi szerződéses viszonyokra történő befolyása kapcsán merülnek fel.

IV.

Az alkotmányos alapjogok és a magánjogi szerződések jogi kapcsolatát illetően látnunk kell, hogy a magánjogi jogalanyok nem közvetlen címzettjei az alapjogokat megállapító alkotmányos tételeknek; azok kötelezettjei az állam szervei, mindenekelőtt a törvényhozó hatalom és a bíróságok. Ebből pedig az következik, hogy az alkotmányos alapjogok közvetlenül nem kötik a magánjogi alanyokat szerződéses kapcsolataikban. A szerződő alanyokra az alapjogok magánjogi szabályok közvetítésével fejtik ki hatásukat.²⁵ Ennek megfelelően az alkotmányos alapjogok szerződéses korlátozásának megengedettsége nem attól függ, hogy maguk az alapjogok ilyen korlátozást közvetlenül megengednek-e vagy sem, hanem attól, hogy mennyiben és milyen módon közvetíti a magánjogi szabályozás az alapjogi követelményeket.

Az alkotmányos alapjogok mindenekelőtt a törvényhozóra és a polgári jogi viszonyokban ítélkező polgári bíróságokra hárítják a magánautonómia területén történő betartásukkal kapcsolatos felelősséget. A törvényhozó alkotmányos kötelezettsége, hogy oly módon szabályozza a magánjogi forgalmat, hogy az az alapjogi követelményeknek is megfeleljen. A magánjog alanyai (így a szerződő felek is) nem közvetlenül vannak tehát kötve az alapjogokhoz, hanem közvetve, a magánjog normáin keresztül.

A magunk részéről már csak a jogágak közötti munkamegosztás követelménye miatt is helyesnek tartjuk ezt a felfogást. Utalnunk kell mégis arra, hogy – főleg a német jogtudományban – szép számmal, tekintélyes szerzők, mint *Nipperdey* vagy *Steindorff*, képviselik az itt kifejtettekkel szembeni álláspontot. Felfogásuk szerint az alkotmányos alapjogoknak a magánjog alanyaira közvetlenül kihatásuk van.²⁶

Az alkotmányjog és a magánjog részben eltérő célkitűzéseket szolgál, részben mások a normáikban védendő érdekek és – főként – eltérőek a módszereik

25 Canaris: *Grundrechte und Privatrecht, AcP*, 184(1984), [201–246.] 210., 222., 245.

26 Nipperdey: *Grundrechte und Privatrecht*. In: *Festschrift Molitor*. 1952. 17. skk.; Leisner: *Grundrechte und Privatrecht*. 1960. 356. skk.; Ramm: *Die Freiheit der Willensbildung – Zur Lehre von der Drittwirkung der Grundrechte und der Rechtsstruktur der Vereinigung*. 1960. 38. skk., 56 skk.; Schwabe: *Die sogenannte Drittwirkung der Grundrechte*. 1971; Steindorff: *Persönlichkeitsschutz im Zivilrecht*. 1983, 12.

is. Önmagában ezért is elkerülhetetlen – nézetünk szerint – a magánjogi szabályok közvetítő szerepe az alkotmányos alapjogok és a vagyoni forgalom szerződéses viszonyai között.

2. Jól demonstrálják a magánjogi normák közvetítő szerepének szükségességét azok a logikai hibák és tartalmi fogyatékoságok, amelyekkel az alkotmányos alapjogoknak a magánjogi szerződésekre feltételezett közvetlen kihatása („*unmittelbare Drittwirkung*”) jár.

Eltelkintve attól, hogy ez a felfogás a magánjogi alanyokat (így a szerződő feleket) az alkotmányos alapjogok szempontjából kötelezettnek tekinti, a következmények is vitathatók. Kérdéses mindenekelőtt az, hogy helyes volna-e az alapjogokat korlátozó szerződéseket, mint közvetlenül tilos szerződéseket, semmisnek tekinteni, hacsak az illető alkotmányos norma kivételt nem enged. Még ennél is elfogadhatatlanabb volna, ha például az egyenjogúság alkotmányos alapjogából számos területen szerződéskötési kötelezettséget kellene levezetni; márpedig a „közvetlen hatás” tételéből ez következne. Joggal állapítják meg tekintélyes szerzők, hogy egy ilyen megoldás a magánjogi gondolkodásmóddal és a magánautonómia eszméjével összeegyeztethetetlen.²⁷

Végül, de nem utolsósorban a „közvetlen hatás” hívei a szerződési szabadság alkotmányos korlátait (vagy fordított megfogalmazásban: az alkotmányos alapjogok szerződéses korlátozásának határait) csak alkotmányjogi elvekkel, mindenekelőtt az „*alkalmasság*”, a „*szükségesség*” és az „*arányosság*” elveivel képesek megvonni. Ez pedig a magánautonómia és a szerződő alanyok korlátozásához a jogi normák alkotmányosságának viszonyítására szánt és ennek mérésére alkalmazott elvek felhasználását jelenti.²⁸ Jól látható ez például a német Szövetségi Munkaügyi Bíróság gyakorlatában, amely – a kritikák ellenére – következetesen kitart a „közvetlen hatás” elve mellett.²⁹ Márpedig a hivatkozott alkotmányossági mércék – ahogy *Canaris* helytállóan megállapítja³⁰ – túl szigorúak és merevek a vagyoni forgalom alanyai által kötött szerződések alkotmányossági határainak közvetlen megvonásához. E felfogás szerint például az „arányosság” elve segítségével a magánjogi szerződések számos – „indokolatlan” vagy „ésszerűtlen” – kockázatvállalása utólag bíróilag korrigálható volna. (Csak zárójelben jegyezzük meg: ilyen nemkívánatos hatások magánjogi eszközök nem megfelelő alkalmazása útján is kiválthatók, amint azt a Ptk. 201.§ (2) bek.-ben biztosított megtámadási jog megengedésének egyes újabb esetei pél-

27 Dürig, in: *Festschrift Nawiasky*. 1956. 158. skk., 167. skk.; *Canaris*: i. m. 208.

28 Lerche: *Übermaß und Verfassungsrecht*. 1961. 19. skk.

29 BAG AP Nr. 25 zu Art 12 GG unter II 3, vö.: *Leisner*: i. m. 338.

30 *Canaris*: i. m. 209., 219.

dázzák.) A „közvetlen hatás” kritikusai joggal hivatkoznak arra, hogy a szerződő alanyoknak az alkotmányos alapjogok őreivé tétele a magánautonómia kiüresítéséhez vezetne.³¹

3. Az alkotmányos alapjogoknak a magánjogi alanyok aktusaira, így minde-
nekelőtt szerződéseire gyakorolt közvetett (a magánjog normáin keresztül
kifejtett) hatásának elvét fogadja el a német Szövetségi Alkotmánybíróság gy-
akorlata is. Ezzel kapcsolatban viszont ismét egyetértőleg kell hivatkoznunk
Canaris kritikai megjegyzésére: az alkotmányban védett alapjogok hatása csak a
magánautonómia körében közvetett, de a magánjogi normaalkotásra (és e nor-
mák bírói alkalmazására) közvetlen és megkerülhetetlen.³² Ez egyben azt is
jelenti, hogy a magánjogi normáknak az alkotmányos alapjogokat megszorító
következményeit alkotmányjogi (és nem magánjogi) mércével kell mérni,
tehát e tekintetben a viszonyítást az „alkalmasság”, a „szükségesség” és az „ará-
nyosság” elvei tekintetében kell végrehajtani. Ehhez még azt tehetjük hozzá,
hogy a magánjogi normák a magántulajdonosok érdek-összeütközéseinek
elkerülését, illetve feloldását hivatottak szolgálni, s ezért az említett alkotmá-
nyossági elvek magánjogi konkretizálásánál is az ütköző magánérdekek össze-
mérésére kerül sor.

4. Külön elemzést kívánnak ebből a szempontból a szerződési jog zömét
kitevő *diszpozitív* normák. Ezek a normák ugyan – mint köztudott – csak a szer-
ződő felek egyező akarásával szemben engedőek, s a bíróságok és egyéb állami
szervek számára ugyanúgy kötelezőek, mint a jog egyéb szabályai, alkotmá-
nyos kötöttség szempontjából történő különös megítélésük mégis indokolt.

Ezt a sajátos alkotmányos elbírálást – nézetünk szerint – az a tény magyaráz-
za, hogy a diszpozitív normákban a törvényhozó úgy törekszik a felek
szerződésbeni tipikus érdekpozíciójának kiegyenlítésére, hogy az ésszerűen
eljáró szerződő alanyok vélelmezhető megegyezésének feltételeit tekinti min-
tának. A diszpozitív normáknak ebből a tartalmi különlegességéből szokás
levezetni azt a tételt, hogy az ilyen jogszabályok által az alapjogok korlátozása
akkor alkotmányos, ha egy magánjogi szerződéssel is az volna.³³ Ez a nézet
azonban – véleményünk szerint – logikailag hibás, mert ha – mint kifejtettük –
a magánjogi szerződések alkotmányos korlátait az alapjogok nem közvetlenül
képezik, hanem magánjogi normákon keresztül, akkor a kétségtelenül a
magánjogi normák közé tartozó (szabályos állami jogalkotás keretében alko-
tott) diszpozitív szabályok nem kezelhetők szerződés mintájára. Ezt *Canaris* is

31 Dürig: uo.

32 *Canaris*: i. m. 211. sk., 245.

33 *Canaris*: i. m. 214.

elismeri, amikor a diszpozitív normák alkotmányossági mércéjéül alkotmányjogi elvek – a „szükségesség” és az „arányosság” – kritériumait jelöli meg.³⁴ Sokkal inkább arról van tehát szó, hogy a diszpozitív magánjogi normák és az alkotmányos alapjogok viszonyában az említett alkotmányjogi viszonyítási alapok tartalmukat – még jobban, mint a kógens természetű magánjogi tilalomfák – a közérdek és a magánérdek összemérése útján nyerhetik el.³⁵ Ez pedig mindenekelőtt azt jelenti, hogy a magánautonómiát keretező diszpozitív normák annyiban korlátozhatják az egyik fél alkotmányos alapjogát, amennyiben azt a másik fél védelme – a korlátozott szerződő partner aránytalan sérelme nélkül – megkívánja.

Igy válik ketté – nézetünk szerint – logikailag is helyesen jogszabály és jogügylet alkotmányosságának elérése: az előbbieket (tehát a magánjog kógens és diszpozitív normáit is) közvetlenül kötik az alkotmányos alapjogok korlátai; a magánautonómia szféráját, a szerződésalakító szabadságot viszont csak közvetve, a magánjogi törvényhozáson keresztül érik el a korlátok.

5. Kérdés ezek után, hogy a magánjog mely szabályai alkalmasak és alkalmazhatók a szerződési szabadság alkotmányos korlátainak közvetítésére.

Kézenfekvő mindenekelőtt a metajurisztikus értékrend befogadására, a magánautonómia szabályrendszerébe emelésére igen jól használható generálklausulák szerepe. Ha kicsit egyoldalúan is teszi, alapvetően ezt hangsúlyozza (több más szerző mellett) *Flume*, amikor az alkotmányos alapjogok magánautonómiát korlátozó hatásához a BGB 138.§-ában foglalt jó erkölcs kritériumait hívja segítségül.³⁶ Felfogásának egyoldalúsága abban áll, hogy ezt a szerepet lényegében kizárólagosnak képzei el. E generálklausulának az alkotmányos alapjogok védelmében játszott funkciójával mások is egyetértenek. *Esser/Schmidt* – más irányban túlozva – a jó erkölcsbe ütközést egyenesen azonosítja a szociális igazságtalansággal. *Mayer-Maly* is a szociális állam alkotmányos elvének tulajdonít fontos szerepet a jóerkölcs fogalmi körülhatárolásában, az egyéni alapjogok mellett.³⁷

A BGB 138.§-ához hasonló feladat vár a magyar Ptk.-ban a „nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző” szerződéseket semmissé nyilvánító rendelkezésre [Ptk. 200.§ (2) bek.]; továbbá a jogok gyakorlására és a kötelezettségek teljesítésére vonatkozó általános követelményre: a jóhiszeműség és tisztesség alapelvi szín-

34 Uo.

35 E tekintetben ugyanezre az eredményre jut *Canaris*: i. m. 215.

36 *Flume: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. 1979, 22., 324.

37 Ennyiben jogos *Canaris* kritikája: i. m. 222. skk.; vö.: *Esser/Schmidt: Schuldrecht, Allg. Teil* (7. Aufl.) 163.; *Mayer-Maly*, in: *Münc-Komm* (3. Aufl.) § 138 Rn.

ten megfogalmazott elvárására [Ptk 4.§ (1) bek.]. Bizonyos esetekben a joggal való visszaélés tilalma [Ptk 5.§ (1) bek.] is segítséggül hívható.

Ősi jogalkotó tapasztalat, hogy a magánjogban néhány területen elkerülhetetlen a generálklauzulák – nagyobb jogalkalmazói rugalmasságot, mérlegelési szabadságot biztosító – alkalmazása; a klauzula próbáját a mérlegelés korrektsége és az ítélkezési gyakorlat lehető egységessége jelenti.

A generálklauzuláknak az alkotmányos alapjogok védelmében a magánautonómia körében játszott szerepét bíráló kritikák rendszerint két hibát tesznek szóvá:

– ha a törvényhozó konkrétabb szabályozás lehetősége esetén is hozzájuk folyamodik, vagy

– ha a jogalkalmazó túlságosan szélesre nyitja a klauzula által befogadható tényállások körét.

Mindkét ellenvetés helytálló. Különösen egyenlőtlen pozíciójú felek között létrejövő szerződések (pl. gyakran lakásbérletek, bankügyletek, biztosítási jogügyletek stb.) esetén nemcsak helyénvaló, hanem kifejezetten szükséges is, hogy a jogalkotó a magánjog értékrendjét és módszerét tükröző konkrét normákkal is közvetítse az alkotmányos alapjogok követelményét, mintegy a magánjog nyelvére fordítva le azokat. Ezt lehet mondani általános jelleggel is az általános szerződési feltételek felhasználásával létrejövő ügyletekre. Hasonló megoldás ajánlatos olyan szerződéses szituációkban is, amelyekben a törvényi norma valamelyik felet – *Grosschmid* kifejezésével – hatalmassági helyzetbe hozza, azaz alakító jogot biztosít számára. A konkrét dogmatikai megoldás lehet érvénytelenségi szankció (akár megtámadási jog biztosításával, akár – ha szükséges – semmisség kimondásával), lehet a szerződéses viszony egyoldalú felszámolására történő feljogosítás (ellátási, illetve felmondási jog garantálásával) stb.

Követendő például szolgálhat a svájci Ptk. rendelkezése [Art. 27. Abs. 2 ZGB], amely szerint „senki nem mondhat le szabadságáról, és nem korlátozhatja magát annak gyakorlásában a jogot vagy erkölcsiséget sértő mértékben”.

Anyagi jogi normák mellett perjogi elvek, mint pl. az officialitás kellő mérvű alkalmazása, és eljárásjogi szabályok is szerepet vállalhatnak az alkotmányos alapjogoknak a magánjogi szerződések megítéléséhez történő közvetítésében.

Ami pedig a generálklauzulák túlságosan széles körű alkalmazását illeti, szerencsétlen volna egy életveszélyes tevékenységre irányuló jogügylet (pl. alpinista épület-felújítók vállalkozási szerződését vagy sárkányrepülők megállapodását stb.) azért a jó erkölcsbe ütközőnek és semmisnek minősíteni, mert az élethez és a testi épséghez való alapvető jogokat az Alkotmány [Alk. 54.§ (1) bek., 70/D.§ (1) bek.] védi. Mindenképpen egyet kell értenünk tehát azokkal a

jogirolalmi álláspontokkal, amelyek óvnak a generálklauzulák alkalmazásának kizárólagossá tételétől a magánautonómiának és az alkotmányos jogok védelme értelmében történő korlátozásában.³⁸

V.

1. A magánjog utolsó félszázados fejlődésének egyik legfontosabb eszmei áramlatát kétségkívül az ún. „gyengébb fél” védelme körüli viták képezik. A probléma magját az a korántsem új keletű felismerés jelenti, hogy a magánjogi szabályozás alapvető módszertani kiindulópontjában és részleteiben is egyenlőnek tekinti a – gazdasági, szociális, képzettségi stb. szempontból – gyakran távolról sem egyenlő társadalmi lehetőségekkel rendelkező jogalanyokat. A költő intuitív zsenialitásával szólva:

„Úgy volna jó a törvény, úgy egyforma hatályu,
ha akként gyártódnánk, mi emberek,
akár a vályog, mit a vályu
billiószám is egyformára vet.
De hát ezt nem lehet.”³⁹

A fogyasztóvédelem, a szociálisan rászorult fél védelme és más hasonló hangzatos jelszó alatt – szinte a korkívánat erejével – fellépő és ható nézetek az elmúlt évtizedekben hódítottak a világ gazdaságilag fejlettebb felében; sőt – a szokásos késéssel – az 1970-es években hozzánk is eljutottak. Megkísértették nemcsak a jogtudományt, hanem a jogalkotást és a bírói gyakorlatot is.⁴⁰ Számos jogágban törekszünk érvényesítésükre, így a magánjogban, sőt a klasszikus – kollíziós normákkal operáló és közvetett szabályozást nyújtó – nemzetközi magánjogban is.

Valljuk meg: a magánjognak kevés eszköze van a szociális egyenlőtlenségek kiigazítására. Túl a jogi szabályozás közös problémáján, a jog általános érvénye és az eldöntendő eset egyedi konkrétsága közötti ellentmondáson,⁴¹ a magánjogban azért nehéz a szociális szempontú korrekcióra módot találni, mert a magántulajdonosok viszonyainak rendezésénél a kiinduló elv csak az egyenjogúság és a mellérendeltség lehet. Már *Arisztotelész* felhívta ugyan a figyelmet a *méltányosság* követelményére,⁴² de a magánjogban éppen az említett kiinduló

38 Canaris: i. m. 222. skk., 240.

39 Illyés Gyula: *Óda a törvényhozóhoz*. In: *Illyés Gyula művei*. Magyar Remekírók sorozat, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1982. 407.

40 Vö.: Vékás: *Fogyasztóvédelem a fejlett tőkés országokban*. *Gazdaság- és Jogtudomány*, XV (1981) 57–84.

41 Vö. Peschka: *Az etika vonzásában*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1980. 16. skk., 56. sk.

42 *Arisztotelész: Nikomakhoszi etika*. Bp. 1971. 136. skk. (különösen 1135. a).

alapállás miatt ezzel a lehetőséggel is csínján kell bánni. A méltányosságnak ugyanis két oldala van: ami az egyik tulajdonosnak méltányos, az a másiknak már könnyen elfogadhatatlanul méltánytalan lehet. Mindehhez járul az alapvető célkitűzésnek és az alkalmazott kiindulási kategóriának: magának az ún. „gyengébb félnek” – bármely definíció szerint megmaradó – pontatlansága és erősen viszonylagos volta. Verseny piacon például a szociálisan elesett fél sincs a gazdaságilag erősebb félnek kiszolgáltatott helyzetben; monopolhelyzet esetében viszont a gazdasági potenciáltól függetlenül is aszimmetrikus szerződéskötési pozíciók jöhetnek létre.

2. A szerződési szabadság és az alkotmányos alapjogok viszonyának meghatározásánál a szerződéses alanyok faktikus egyensúlyának hiánya szintén sajátosan jelentkezik. Ez a különlegesség mindenekelőtt abban a kísérletben ölt testet, hogy jeles jogtudósok – *Nipperdey*, *Gamillscheg* – éppen a szociális túlsúly jogszabályi korrigálására hivatkozva törnek lándzsát az alapvető alkotmányos jogoknak a magánautonómia körében történő közvetlen érvényesítése (az „*unmittelbare Drittwirkung*”) mellett.⁴³ Ezekkel a felfogásokkal szemben a magunk részéről azok nézetéhez csatlakozunk, akik a „gyengébb fél védelme” címszó alatt sem látnak ilyen közvetlen hatásra szükségét, illetve jogi lehetőséget.⁴⁴ Túl a „gyengébb fél” védelme jelszó elméletileg és gyakorlatilag egyaránt problematikus, fentebb kiemelt vonásain, a magánjogi normák közvetítésére az alkotmányos alapjogok és a magánjogi szerződések között e körben ugyanazon okból és ugyanúgy szükség van, mint a magánautonómia faktikus aszimmetriától nem terhelt világában.

3. Mindezek a fenntartások és finomítások nem jelentik azt, hogy az alkotmányos követelmények magánjogbeli érvényesítésére szociális megfontolásokból nem kellene minden jogi lehetőséget megragadni.

A német Szövetségi Alkotmánybíróság már hivatkozott ítéletei⁴⁵ – a körülöttük zajló éles viták ellenére – nem hagynak kétséget a tekintetben, hogy a magánjog szociális érzéketlenségét az alkotmányos alapjogok követelményei szerint fel kell oldani.⁴⁶ A kiskorú kezességvállalásának érvényességével kapcsolatos ügyben az ítélet indokolása kifejezetten kiemeli,⁴⁷ hogy a szociális állam alkotmányos elvének a magánautonómia körében is érvényt kell szerezni. Ha a szerződő felek egyike tényleges helyzetét tekintve a másiknak egyér-

43 Nipperdey, in: Bettermann/Nipperdey: *Die Grundrechte*. Bd. IV. 2, 753. skk., Gamillscheg: *Die Grundrechte im Arbeitsrecht. AcP*, 164 (1964) [385–445.] 407. skk.

44 Canaris i. m.: 206. sk.

45 L. a 17. jegyzetben.

46 Reuter: i. m. 149.; Salgo: i. m. 212., 214.

47 BVerfGE 89, 214.

telműen alárendelt helyzetben van, és a jogviszony következményei számára rendkívül terhesek, a magánjog korrekciós eszközeivel a bírónak élnie kell. Módszertanilag egyébként a német Szövetségi Alkotmánybíróság e körben is egyértelműen az alkotmányos elveknek a magánjogi normákon keresztül történő érvényesítése mellett száll síkra. Álláspontja szerint e normáknak, illetve azok bírói értelmezésének és alkalmazásának kell az alkotmányos alapjogokat védeniük a szociális szempontok érvényesítésénél is.⁴⁸

A másik oldalról vizsgálva, nem hagyható figyelmen kívül, hogy ezek az ítéletek nagyon sajátos tényállásokhoz kapcsolódnak, így a bennük kifejtett alkotmányos elvárások nem mindenben általánosíthatók a magánjog „szocializálási” követelményének megvalósításánál. Igazat kell tehát adnunk azoknak a véleményeknek is,⁴⁹ amelyek a szerződési szabadság elvének lehető legszélesebb körben történő érvényesülését ugyanúgy döntő társadalmi követelménynek és – ezért – alkotmányosan is védendő maximának tekintik, mint a szociális aszimmetria lehetőség szerinti magánjogi korrigálását a szerződések világában. *Medicus* – sarkított fogalmazásban ugyan – helyesen hangsúlyozza az érem másik oldalát, amikor óv attól, hogy a jog a vagyoni szempontból gyengébbeket kiskorúsítsa.⁵⁰

A helyes arányok megállapítása, az arany középút megtalálása – nyilvánvalóan – itt sem könnyű. Meddig mehet el a jogi védelem a „gyengébb szerződő fél” védelmében? Hol van a határ az egyéni felelősségérzet csorbulása és a védelemre szorultság között? A szerződő felek közötti diszparitás milyen esetekben avatkozhat be a jog a magánautonómia szférájába?⁵¹ Ilyen és hasonló kérdések megválaszolása önmagában sem könnyű; még nehezebb rájuk az alkotmányos alapjogok és a magánjog bonyolult viszonyrendszerében feleletet adni. Mert, mint a *Flume* írja, „a magánautonómia örök dilemmája, hogy – a szerződő partnerek egyenlőtlen pozíciója miatt – ismételten kérdésessé válik.”⁵²

VI.

Előadásunk azt kívánta érzékeltetni, hogy azok az államok, amelyeknek a történelmi körülmények nagyobb társadalmi törések nélküli, viszonylag békés és szerves átalakulásra adtak módot, példákkal és alkalmazható mintákkal szolgál-

48 BVerfGE 7, 198.

49 L. az 5. jegyzetben i. m.

50 *Medicus*: i. m. 61. skk.

51 Vö. Salgo: i. m. 214.; Höfling: i. m. 61.

52 *Flume*, in: *Festschrift 100 Jahre Deutscher Juristentag*. I. 143., idézi Salgo: i. m. 215. és 73. jegyzet.

hatnak a szerződési szabadság alkotmányos kereteinek kialakításához is. Azoknak az államoknak viszont (s ezek közé tartozik Magyarország is), amelyekről a történelem kegye a szervezettebb, folyamatosabb társadalmi változások lehetőségét megtagadta, nem kell szégyenkezniük, ha – szükségből erényt kovácsolva – okulnak a előttük járók tapasztalataiból.

Ismételten hangsúlyozni szeretnénk, hogy fejtegetéseink háttérében egy hosszú távon is alapvető társadalmopolitikai kérdés megválaszolásának igénye húzódik meg. E kérdés lényege: hol legyenek magántulajdon és magánautonómia közérdekű (ha tetszik: szociális) határai a vagyoni forgalom szerződéses viszonyaiban?

Bevezetőnkben a múlt század egyik nagy magyar gondolkodóját, Kemény Zsigmondot idéztük. Fejtegetéseink lezárásaként hadd forduljunk *Bibó István*hoz, századunk kiemelkedő társadalomkutatójához! *Az európai társadalomfejlődés értelme* című tanulmányában Bibó azt a megállapítást teszi, hogy az európai történelemben „kizárólag az nevezhető fejlődésnek és jövőbe mutatónak, ami az embert embertől gyötrő félelem feloldása és ennek legfőbb eszközeként a társadalmi technikák humanizálása, racionalizálása és moralizálása felé mutat”.⁵³

Ezen eszme jegyében választottuk akadémiai székfoglalónk tárgyát; s e gondolat érvényességét kívántuk bizonyítani a szerződési szabadság és az alkotmányos alapjogok kapcsolatának tárgyalásával. Hadd köszönjük meg megtisztelő figyelmüket is a vele történő azonosulás megvallásával.

---

53 Bibó: *Az európai társadalomfejlődés értelme*. In: *Válogatott tanulmányok* 3. kötet. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1986. [5–123.] 120.